STELA SPÎNU

Institutul de Filologie
(Chişinău)

GRAIURILE MOLDOVENEŞTI DIN NORD-ESTUL REPUBLICII MOLDOVA ÎN CADRUL DIALECTULUI DACOROMÂN

Istoria dialectologiei române prezintă diverse interpretări ale structurii dialectale a limbii române (a dacoromânei). A. Philippide, I. Iordan, E. Vasiliu, Al. Mareş, afirmă că dialectul dacoromân include două ramificări teritoriale: nordică, din care fac parte graiurile de tip moldovenesc, şi sudică, din care fac parte, în principal, graiurile de tip muntenesc. G. Weigand, întemeietorul dialectologiei ştiinţifice româneşti, autorul primului atlas lingvistic român şi M. Gaster (în *Introducere la Crestomaţie română*, I, Leipzig, Bucureşti, 1891) vorbesc despre trei „dialecte": bănăţean, moldovean şi muntean. E. Petrovici completează această informaţie, constatând că vorbirea din Crişana formează o a patra subdiviziune dialectală a dacoromânei, iar S. Pop şi R. Todoran stabilesc al cincilea subdialect dacoromân – cel maramureşean.

Ţinând cont de criteriile stabilirii ariilor dialectale de tranziţie, în dialectologia română este admisă ipoteza conform căreia dialectul dacoromân include mai multe arii dialectale de tranziţie, atestate la frontierele subdialectelor moldovean, muntean, bănăţean, crişean şi maramureşean. Prin urmare, subdialectul muntean la extremitatea nord-vestică, nord-estică şi nordică creează zone de tranziţie spre graiurile bănăţean, moldovean şi transilvănean. Subdialectul bănăţean formează arii de tranziţie la nord cu graiurile crişene, la est – cu graiurile munteneşti şi în nord-est cu graiurile din centrul Transilvaniei. Subdialectul crişean conturează la sud arii de tranziţie cu graiurile din Banat şi nord-estul Maramureşului. Subdialectul maramureşean formează zone de tranziţie cu graiurile moldoveneşti şi cele din Crişana. Subdialectul moldovenesc conturează zone de tranziţie în nord-vest cu graiurile maramureşene, în sud cu subdialectul muntean şi în vest cu graiurile din centrul Transilvaniei.

Graiurile de la nord şi est de Prut ţin de subdialectul moldovean. Primele încercări de sistematizare a structurii dialectale a acestora îi aparţin lui M. Serghievski, tezele sale fiind expuse în studiul *Молдо-славянские этюды* (Москва, 1959).

În 1963, cunoscutul lingvist Rajmond Piotrowski promovează ideea întocmirii unui atlas lingvistic al graiurilor moldoveneşti. Astfel se intensifică acum şase decenii cercetarea graiurilor de la est de Prut.

În baza *Atlasului lingvistic moldovenesc* elaborat, vol. I (Chişinău, 1968), R. Udler efectuează o clasificare a graiurilor de la est şi nord de Prut. Sunt stabilite următoarele subunităţi dialectale: grupul de graiuri centrale (care ocupă cea mai mare parte a teritoriului cercetat al Basarabiei şi parţial al Transnistriei), grupul de graiuri de nord-vest (răspândite în nord-vestul republicii, în nordul Bucovinei, ţinutul Herţa, fostul judeţ Hotin din nordul Basarabiei), grupul de graiuri de nord-est (vorbit pe linia Camenca – Râbniţa – Dubăsari şi raionul Kotovsk, regiunea Odesa), grupul de graiuri de sud-vest (vorbite, în esenţă, în extremitatea sud-vestică a Basarabiei, aproximativ de la Cahul până la Ismail, Chilia şi Vâlcov) şi grupul de graiuri bucovinene, susţinându-se că cea mai vădită este opoziţia dintre graiurile centrale şi cele de sud-vest [9; p. 152].

BDD-A25956 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:15 UTC)

Lucrările lui R. Udler, privind repartiţia graiurilor din partea stângă a Prutului, au, din motive bine cunoscute, un evident caracter tendenţios. După A. Turculeţ, tratarea de către R. Udler a „masivului lingvistic moldovenesc" din stânga Prutului ca o entitate aparte, separată de alte graiuri dacoromâne, e contrară principiilor geografiei lingvistice şi deci nu e posibilă nici explicarea grupării actuale a graiurilor de pe teritoriul Basarabiei [9; p. 136]. În concepţia lui E. Coşeriu, limba „moldovenească" nu există ca unitate aparte în Republica Moldova, nici măcar la nivelul graiurilor populare. Ea ţine de dialectul dacoromân şi nu de un singur grai, ci de două graiuri – graiurile din partea de nord şi de centru ţin de subdialectul moldovenesc, iar cele din partea de sud ţin de graiul muntean [3; p. 17].

În afara graniţelor celor două state româneşti existente astăzi – România şi Republica Moldova – trăiesc, în mase compacte, românii transnistreni, bucovineni şi herţeni, românii din nordul şi sudul Basarabiei. Grupuri mari de români se mai găsesc pe ambele maluri ale Bugului, în sud-estul Ucrainei, în Caucaz, în Asia Centrală şi în Extremul Orient al Federaţiei Ruse [6; p. 17].

La ora actuală, dialectologia românească dispune de un şir de lucrări importante, consacrate vorbirii dialectale din Republica Moldova. Aria unor investigaţii include şi zona dialectală din nord-estul Republicii Moldova. Dar până în prezent nu este niciun studiu consacrat în mod special vorbirii dialectale din regiunea vizată, or cercetarea acestor graiuri (alături de cele bucovinene, transcarpatice şi nord-vestice) prezintă o importanţă ştiinţifică deosebită pentru dialectologia istorică şi cea descriptivă prin faptul că unele particularităţi de grai moldovenesc din această zonă interferează cu particularităţile graiurilor maramureşene, fiind păstrate şi faze mai vechi de evoluţie a limbii, ceea ce ne permite să înregistrăm mai multe fenomene arhaice la nivel fonetic şi lexical.

I. Prezentarea principalelor trăsături fonetice, morfologice şi lexicale va pune în evidenţă specificul graiurilor studiate, care ţin de subdialectul moldovenesc, caracterizându-se prin următoarele particularităţi:

1) *la nivel fonetic*

– utilizarea fonetismelor moldoveneşti *acoló, bólnav, dúşman, oftícă* [1; h. 599-402) şi a variantei paroxitone a verbelor de tipul: (noi) *spuném,* (noi) *facém,* (noi îl) *ţiném* [1; h. 470, 473, 504);

– tendinţa trecerii lui *a* accentuat la *ă*, ca urmare a pronunţiei dure a consoanelor prepalatale *j*, *ş* (*şărpi*, *şăpti*, *jăli* [1; h. 18–20]); fenomen aflat în neîntreruptă expansiune, iniţial înregistrat în jumătatea sudică a ţării (probabil pentru început în Ţara Românească), extins apoi spre nord, în Moldova şi Transilvania [4; p. 106];

– închiderea lui *ă* final la *î* (*urzícî, úrdî, úmbrî, (sî)-njúrî, salátî, cásî, sîmbătî* [1; h. 56, 62, 98, 99, 101, 110, 193, 194]), particularitate atestată iniţial în Moldova şi în nord-estul Munteniei, cu excepţia unor puncte izolate din sud şi a unor arii compacte din regiunea Argeş, având urmări în planul morfologiei prin neutralizarea opoziţiei de număr la unele substantive şi adjective feminine;

– mediala *e,* în poziţie accentuată şi neaccentuată > *ă* în urma pronunţiei dure a consoanelor *ş, s, z, ţ, j* (*slujăsc, tuşăsc, sămn, săti, îisăd, şăd, dăşi, îiţăl, zăstri, ţâz* [1; h. 35, 33, 25, 51, 26, 32, 52, 30, 28, 29]), fenomen specific Banatului, Olteniei şi Transilvaniei, avut loc, iniţial, în poziţie tare, ulterior, durificarea fiind produsă în cuvintele în care *e* se găsea în poziţie moale: *răpîdi, mărg* [1; h. 36, 45];

– *e* neaccentuat în cadrul cuvântului şi la sfârşit de cuvânt în toate graiurile dacoromâne trece la *i*: *îéspi, sîrisău, fiîiór, fráti, i̯épuri, fi̯éri* [1; h. 50, 117, 126, 184 –186];

BDD-A25956 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:15 UTC)

– revenirea lui *u* la etimologicul *o* şi invers: *săpun* (< lat. *saponem*), *fudul* (< tc. *fodul*) < *sapón, fodúl'* [1; h. 102, 106, 177];

– *i* >*î* după consoanele *s, z, ţ, ş, j, r* (*sîtî, ḑîc, urḑîcî, cuţît, şînî, prăjînî, frásîn, piţîgóị* [1; 59, 61–63, 65, 67, 143, 144]), fenomen notat în Banat şi Transilvania;

– în cazul cuvântului *ridică* (< lat. *ridicare*), înregistrăm coexistenţa variantei fonetice modificate (*rîdícă*), specifică graiurilor moldoveneşti şi a celei etimologice (*ridícă*) [1; h. 136];

– prezenţa fenomenului preiotării iniţialelor *i, o, e* în regiunea cercetată (*ⁱi̯ése, ᵘok', ᵘopt, ᵘorz, ᵘórî, ᵘúrdî, ⁱi̯nél, ⁱemáş, ᵘoréz* [1; h. 24, 80–83, 98, 133, 134, 169]), explicată de S. Puşcariu prin fonetică sintactică, adică proteza lui *i̯* sau *u̯* a fost provocată de tendinţa de a evita hiatul prin intercalarea unei semivocale între finala vocalică a unui cuvânt şi vocala cu care începe cuvântul următor [8; p. 119];

– *î* etimologic se păstrează în cuvintele de tipul *îmblă, îmflă, împle*, înregistrate în cea mai mare parte a Moldovei, Banatului, Bucovinei şi nord-estul Transilvaniei; în restul arealului dacoromân *î* a fost substituit de *u*: *eu umplu, umflu* [1; h. 72, ALR *s. n.*, II, h. 1902, 1903];

– în urma pronunţiei dure *e̯a* > *a,* în cazul când este urmat în silaba următoare de *a* sau *ă* (*sî márgî, sárî, zámî, ţápîn* [1; h. 211–214]);

– la sfârşit de cuvânt, diftongul *e̯a* accentuat se monoftonghează, fenomenul fiind anterior primelor texte în limba română, provenind din Banat, Maramureş, nordul Ardealului şi nordul Moldovei (*măsá, curắ, ră* [1; h. 222, 225, 226]);

– aceeaşi situaţie o notăm şi în cazul realizării diftongului *i̯a* ca *i̯e* la început de cuvânt sau în poziţie postvocalică, ca urmare a procedeului de acomodare, adică mediala *a* sub influenţa semivocalei *i̯* trece la *e* (*băi̯ét, încui̯ét* [1; h. 16, 17]);

– labiala *m* > *ń (ńic, (dă-mi) ńíi̯a, ńíriṣti, ńíri, ńiri̯ásî, ńi̯éri, ńi̯eḑ* [1; h. 255–260, 343]); aceeaşi consoană se întâlneşte în stadiul de palatalizare *mÇ* în vestul şi nordul Transilvaniei, nordul Moldovei, în câteva puncte răzleţe din sudul Transilvaniei şi nordul Munteniei;

2) *la nivel morfologic*

– substantivele feminine, după *s, z, ţ, +, C,* fac pluralul în *î: mésî, cásî, peníţî*;

– substantivele cu radicalul în *r* primesc desinenţa *î: pérî, soboa̯árî*;

– articolul hotărât *l* este omis: *pămíntu, lócu*;

– articolul hotărât *i* de la substantivele masculine, plural este redus: *ţăráni, pomi*;

– forme invariabile ale articolului posesiv: *a dói̯le̯a an, a ńeu̯*;

– formele moldoveneşti ale pronumelor demonstrative: *aísta, aşe̯ia*;

– tendinţa de aglutinare a numeralului adverbial *a dóua o̯ará: dădău̯óri*;

– diftongul *e̯a* din sufixul imperfectului verbelor de conj. II-IV cu infinitivul în *i* se transformă în *e: noi̯ spuném, noi dădém*;

– perfectul compus cu *o*: *o lucrát, o vinít*.

3) *Particularităţi lexicale*

În baza faptelor culese de noi pe teren, în baza exemplelor excerptate din ALM, ALRR. Bas. şi TD atenţionăm că în nord-estul Republicii Moldova ariile lexicale se suprapun parţial celor fonetice, alteori ariile lexicale sunt mai largi decât cele fonetice.

Vorbirea dialectală vizată prezintă o serie de lexeme specifice regiunii a căror arie de răspândire se limitează la zona de tranziţie. Sporadic unele cuvinte sunt notate şi în alte graiuri, dar ele poartă amprenta unui specific local, deosebit de graiurile învecinate.

Cuvintele înregistrate au o etimologie variată, o vechime şi o anumită productivitate în limbă. Cele mai multe sunt împrumuturi din limba rusă şi ucraineană, formând opoziţii

BDD-A25956 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:15 UTC)

bimembre şi plurimembre cu graiurile învecinate: *belozor* „ceacâr”, *şliapă* „tabla (de floarea soarelui)”, *boz* „floare de liliac”, *camforcă* „cerc la plită”, *mohorici* „aldămaş”, *crâşă* „capac la ladă”, *şalvari* „pantaloni”, *corac* „făraş”, lijac „ursoaică (în pod)”, *ciup* „smocul de păr din frunte la bărbaţi”, *polovnic* „formă de căuş”, *lohani* „lighean de aluminiu”, *bada* „ciutura (la fântână)”, *berneveci* „iţari”, *tiorcă* „răzătoare”, bairă „toartă de căldare”, baneac „oală de schijă” etc.

Au fost notate unităţi lexicale specifice regiunii, în raport cu ţinuturile învecinate: *aliguni* „fructe”, *arbuzoaică* „harbuz”, *aşchios* „(despre lemn) tare şi câlţos”, *babeşcă* „cămaşă femeiască, cusută cu altiţă”, *baghiţă* „diaree (numai la copii)”, *baistrucel* „pernuţă decorativă”, *bal* „vas din doage”, *balamut* „traistă”, *balercă pe roate* „saca”, *baraboşcă* „cartof”, *barcaş de lut* „ulcior”, *basalic* „prăsad”, *basarabenci* „crini”, *bastoncă ,,* cămaşă”, *başni* „pătul la vie”, *bortă la nară* „nară”, *brâul babei* „curcubeu”, *bumbăn* „tobă”, *burcoucă* „şosea”, *vatră deşeartă* „lejancă”, *vezmă* „cântar cu cârlig şi arc”, *vâjăucă* „prăjină cu care se bat nucile”, *gazniţă* „lampă”), *galben-întunecat* „şaten”, *ghilă* „lucru”, *gontă* „şindrilă”, *gâtlan* „sticlă de trei litri”, *a balani* „a da cu var” etc.

II. În arealul dialectal din nord-estul Republicii Moldova atestăm unele particularităţi tipice vorbirii dialectale din sud-estul Maramureşului, dar şi unor graiuri moldoveneşti insulare şi marginale. Prin urmare:

– *e* > *ja*: *guler* > *gúljar*, *nepot* > *njapót* (< lat. *nepotem*), *nevastă* > *njavástî* [1; h. 128–130], fenomen notat şi în graiurile din sud-vestul Ucrainei şi sud-estul Maramureşului;

– *o* > *uoá*: *ouă* > *uoáuî*, *rouă* > *ruoáuî, nouă* > *nuoáuî, plouă* > *pluoáuă* [1; h. 84, 94– 96] atât în aria cercetată, cât şi în sud-vestul Ucrainei, nord-vestul Republicii Moldova şi în regiunea Cernăuţi;

– conservarea etimologicului *a* în cuvântul *necaz* (< sl. *nakazŭ*) > *nacaz*; fixată şi în regiunile Cernăuţi, Ismail; în restul masiv moldovenesc anterioara *e* > *ă* [1; h. 67];

– palatalizarea labialei *b*, urmată de *i, iot* şi *i* final la stadiul *d'* (*d'étu, d'íni, ald'ínî, vrád'jii, bund'* [1; h. 246, 247, 248, 249, 252]), înregistrată şi în regiunile Odesa, Kirovograd, Nikolaev, Cernăuţi; în restul teritoriului Republicii Moldova, izolat, în câteva localităţi din nordul şi centrul Dobrogei înregistrăm stadiul final al palatalizării bilabialei *b* (*Nétu, Níni, alNínî*);

– notarea stadiului *ä* al palatalizării bilabialei *p,* fenomen notat şi în împrejurimile localităţilor Kirovograd, Nikolaev, Dnepropetrovsk, Lugansk: *äept, äéli, luä, säic* [1; h. 239, 238, 244, 24];

– fixarea stadiului intermediar al palatalizării bilabialei *p* în cazul cuvintelor *copil, cuptor* > *copt'íl, cupt'jór* [1; h. 243, 286]; menţionăm că grupul de sunete *pä* este tipic Maramureşului şi apare fie în poziţie iniţială (*päicior*), fie fiind precedat de o vocală (*znopä*) sau de consoana *m* (*ciumpäit*), ca o excepţie de la regulă [1; h. 236–238, 240–242, 243];

– labiodentalele *f, v* se palatalizează la stadiile *ś, ź* (*śer* „fier”, *źin* „vin”, *źis, źiu* [1; h. 267, 266, 275, 276]); acestor variante fonetice, specifice subdialectului maramureşean din sudul Tisei, atribuindu-se fie o influenţă ucraineană (idee susţinută de lingviştii I. Pătruţ [7; p. 69] şi Şt. Giosu), fie o evoluţie internă a graiului, influenţa străină fiind respinsă [5; p. 60], fie fenomenul este explicat prin încrucişarea unor sisteme fonetice de tip maramureşean şi moldovean, recunoscându-se că ea ar fi putut favoriza eventual acest proces (teza aparţine lui A. Turculeţ [10; 259]);

– prepalatalele *ĉ, V* > *ś, ź*: *śinś, crúśe, śjolán, źinźí, arźín* [1; h. 349, 353, 354, 356, 358]; în restul masiv moldovenesc, cu excepţia graiurilor de sud-vest, notăm

BDD-A25956 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:15 UTC)

variantele fonetice *ŝ, ẑ: ariŝ – ariĉ, ŝernʲálî – ĉernʲálî, ŝolán – ĉolán, faẑ – faĝ* [1; h. 350, 351, 354, 355, 360];

– *ch jˈtˈ, gh jˈdˈ: otˈilarˈ, tˈem, uréˈti, dˈíndă, úndˈii, îndˈít* [1; h. 377, 376, 379, 381, 384, 385], particularitate tipică graiurilor maramureşene;

– substantivele feminine cu pluralul în *-e>-i*: *lampi, rani, şcoali, talpi* etc.;

– forme de tipul *de-a dăura, de-a triiora* etc.;

– conjuncţia *să*, marcă a conjunctivului, suferă modificări la nivel fonetic (*ă>î*), prin urmare *să > sî*:

Am samanát noʲ, gândésc, śi şî maʲ puu, şî nu maʲ vii vrăĝi? (s. Hruşca, rn. Râbniţa)

prezenţa variantei *sî śíbî* pentru *să fie*:

– Urśiorúşîli trébu sî śíʲi oparíti. (s. Mihailovca, rn. Râbniţa)

Aşadar, faptele lingvistice înregistrate ne arată că graiurile moldoveneşti din nord-estul Republicii Moldova nu formează o arie dialectală unitară şi separată în cadrul dialectului dacoromân. Aici se întretaie mai multe izoglose proprii graiurilor învecinate, fiind notate şi cazuri de coexistenţă a formelor moldoveneşti cu cele maramureşene. Specificul graiurilor studiate este determinat de poziţia geografică a regiunii, precum şi de mişcările de populaţie care au contribuit la configuraţia actuală a ariei lingvistice cercetate. Graiurile vizate păstrează şi faze mai vechi de evoluţie a limbii, ceea ce ne-a permis să înregistrăm mai multe fenomene arhaice la nivel fonetic, morfologic şi lexical.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. I, partea I: Fonetica de Rubin Udler, partea a II-a: Fonetica de Rubin Udler, Morfologia de V. Melnic; Chişinău, 1972; vol. II, partea I: Lexicul de V. Comarniţchi; Chişinău, 1973; partea a II-a: Lexicul de V. Melnic şi V. Pavel.

2. *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. IV de V. Pavel, V. Corcimari, A. Dumbrăveanu, V. Sclifos, S. Spînu, R. Udler, Chişinău, 2003.

3. E. Coşeriu, *Unitatea limbii române – planuri şi criterii* // Limba română şi varietăţile ei locale, Bucureşti, 1995.

4. I. Gheţie, *Introducere în dialectologia istorică românească,* Bucureşti, 1994.

5. M. Marin, I. Mărgărit, V. Neagoe, V. Pavel, *Cercetări asupra graiurilor româneşti de peste hotare,* Chişinău, 2000.

6. Vasile Pavel, *Limba română – unitate în diversitate* // în „Limba română”, nr. 9-10, Chişinău, 2008.

7. I. Pătruţ, *Raporturi fonetice ucraino-române* // Dacoromânia: Buletinul „Muzeului limbii române”, anul XI, Cluj.

8. S. Puşcariu, *Limba română. Rostirea,* Bucureşti, 1994.

9. Stela Spînu, *Graiurile româneşti din sud-vestul Basarabiei*, Chişinău, 2002.

10. Adrian Turculeţ, *Observaţii asupra rostirii şuierătoarelor în graiurile dacoromâne* // „Analele ştiinţifice ale Universităţii Al. I. Cuza”, XXVI, 1980.

BDD-A25956 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:15 UTC)